

Jonkheer mr Charles Joseph Marie Ruijs de Beerenbrouck herdacht

Inleiding

Op 17 april 2011 was het 75 jaar geleden dat Jonkheer mr Charles Joseph Marie Ruijs de Beerenbrouck, de op één na de langst zittende premier van Nederland, is overleden. Dank zij zijn doortastend optreden is Nederland in november 1918 behoed voor een op marxistische leest geschoeide revolutie, waartoe de Sociaaldemocratische voorman Pieter Jelles Troelstra had opgeroepen. Tijdens zijn eerste ministerie (van 1918 tot 1922) kwam in 1919 de Arbeidswet tot stand. Deze legde voor het eerst maximum arbeidstijden voor de volwassen mannelijke arbeiders in de wet vast. Samen met Colijn, die hem verschillende keren als premier afwisselde, heeft hij gedurende het interbellum de Nederlandse politiek beheerst. In tegenstelling tot Colijn kent men Charles Ruijs de Beerenbrouck veel minder, reden om hem ter gelegenheid van dit herdenkingsjaar uit de schaduw van de geschiedenis naar voren te halen.

1 Karakterisering

'Leide gerne, rede wenig, schweige still, bete viel.'

Dit in een van zijn agenda's opgeschreven versje vat de levensvisie van Jonkheer mr Charles Ruijs de Beerenbrouck kort samen. Hij was in de eerste plaats een diep gelovig man. Het Rooms katholieke geloof is hij zijn leven lang trouw gebleven en is hij blijven voeden door de kracht van het dagelijks gebed.

Ruijs was bescheiden van aard. Deze voor hem kenmerkende eigenschap heeft er ongetwijfeld toe bijgedragen dat hij tot op de dag van vandaag nog niet die erkenning heeft gekregen die hem op grond van zijn verdiensten als staatsman en politicus in de periode tussen de twee wereldoorlogen, toekomt. Juist zijn bescheidenheid, een eigenschap die bij politici zeldzaam is, zorgde ervoor dat hij een grote samenbindende factor kon zijn in het bijeen houden van de coalitieregeringen van de drie christelijke partijen in Nederland tijdens de moeilijke periode aan het einde van de Eerste Wereldoorlog en gedurende het interbellum.

Charles Ruijs de Beerenbrouck was een sociaal bewogen man. Men noemde hem wel de 'rode jonker'. "Als men daarmee bedoelt dat ik ijver voor verbetering van de sociale toestand, akkoord," placht hij te zeggen, "mits men maar goed beseft dat ik niet de

beginselen van het socialisme aanhang, maar die van het christendom!"¹ Zijn sociale bewogenheid liep als een rode draad door zijn leven. Van jongs af aan zag hij het als zijn opdracht om dienstbaar te zijn aan zijn naasten. Als jongeling hielp hij zijn vader met het bezoeken van de armen in de sloppenwijken van Maastricht. Als student hielp hij mee een katholieke vereniging op te zetten ten behoeve van studenten die geen lid wilden of konden worden van het Corps, waar hij zelf wel lid van was. Als jong advocaat behartigde hij de belangen van verschillende katholieke vakbonden. Als lid van de gemeenteraad te Maastricht zette hij zich in voor het opzetten van een gemeentelijk pensioenfonds ten behoeve van de gemeenteambtenaren. Bij mijn weten is de pensioenverordening die de gemeente Maastricht bij Raadsbesluit van 2 oktober 1903 invoerde de eerste sociale voorziening van gemeentewege geweest in heel Nederland!

Zijn onvermoeibare inzet is een andere karakteristieke eigenschap. Zijn talloze erelidmaatschappen, lezingen, redevoeringen en presentaties ten behoeve van de verheffing en emancipatie van het rooms katholieke volksdeel, zijn bedelreizen om geld in te zamelen voor de aankoop van de gronden om de abdij van Egmond te doen herrijzen en zijn niet aflatende pleidooien voor de zaligverklaring van zijn vriend Alphons Ariëns, zijn er getuigenis van.

Als politicus had Ruijs oog voor 'de grote lijnen': het regeerprogramma van zijn eerste kabinet in 1918 besloeg nog geen twintig pagina's. Aan de afzonderlijke ministers liet Ruijs graag de concrete invulling van het algemeen geformuleerde beleid over. "Hij was geen schaker!", zo karakteriseerde oud-minister van Justitie mr dr Jan Donner (1891 – 1981) hem tijdens een gesprek met ondergetekende, "maar een beminnelijk leider, die wist wanneer de teugels moesten worden gevierd en wanneer aangetrokken". Ruijs was er de man niet naar om zeven zetten vooruit te denken op het politieke schaakveld of om zijn eigen agendapunten koste wat kost door te drukken. Als een geboren regent hield hij de teugels echter wel in de hand: in tijden van onrust, mouterij en revolutiedreiging aarzelde hij niet om desnoods gewapenderhand de Nederlandse rechtsorde te handhaven. Zonder zijn natuurlijk gezag en zijn afkomst geweld aan te doen kon hij vriendschappelijk omgaan met mensen van allerlei rang en stand en (politieke) pluimage. Door het respect dat hij betoonde én afdwong was hij bij vriend en vijand geliefd. Puchinger heeft hem raak getypeerd toen hij schreef dat Ruijs als persoon met de jaren veler sympathie en vertrouwen gewonnen had:

Ruijs miste de ambitie om te heersen, laat staan om te overheersen; hij was een door en door integere persoonlijkheid en mild in de toepassing van beginselen; hij miste iedere neiging tot vertoon van autoriteit en had wat dat betreft een instelling die eerder paste bij de zestiger dan bij de twintiger

¹ Pia E.M.S. Sassen, 'Jonkheer mr Charles Ruijs de Beerenbrouck, Rots in de branding', in: *'t Suideras en zijn bewoners'*, particuliere uitgave van en onder redactie van Jonkheer mr C.C.C.M. van Nispen tot Sevenaer, 1994. dr G. Puchinger, *Colijn en het einde van de coalitie, de geschiedenis van de kabinetsformaties 1918 – 1924*, Deel I, 2^e druk, Kampen 1970 (voortaan geciteerd als: Puchinger, *Colijn*, DI I).

jaren van de twintigste eeuw. Heel zijn optreden vertoonde een wijze gematigdheid die anderen als vanzelfsprekend uitnodigde zijn beleid te steunen.²

Ruijs zelf formuleerde het in een brief aan Octave van Nispen van 4 juli 1920 aldus: "We staan er God zij dank in ons land goed voor, mits rechtsch één blijve, gematigd regeere, en daardoor een deel van linksch gelegenheid geve tegen een rechtsch bewind aan te leunen."³

Charles Ruijs was een temperamentvolle persoonlijkheid. Meestal wist hij zich echter goed te beheersen. Hij was wars van uiterlijk vertoon, ook al bewoog hij zich met een natuurlijke gratie en groot gemak op officiële gelegenheden. Hij had iets jongensachtigs, ja zelfs iets kwajongensachtigs behouden. Over het algemeen bezat hij een zonnige natuur, hoewel deze door de grote zorgen van zijn tijd soms werd overschaduwd.⁴

Charles Ruijs heeft sinds het ontstaan van het Koninkrijk op één na het langst het ambt van minister-president bekleed.⁵ In de periodes dat hij als premier plaats moest maken voor anderen leverde hij zijn bijdrage aan het staatsbestel als lid en later steeds als voorzitter van de Tweede Kamer.

2 Jeugd en vorming

Op 1 december 1873 werd de kleine Charles Joseph Marie geboren als oudste kind van Jonkheer mr Gustave Lodewijk Marie Hubert Ruijs van Beerenbroek (1842 – 1926)⁶ en zijn Belgische nicht Jonkvrouwe Marie Isabelle Louise Ruijs de Beerenbrouck (1849 – 1922) die op 8 oktober 1872 met elkaar in het huwelijk waren getreden. Twee jaar later, op 4 september 1875, zou er nog een dochter geboren worden, Louise Marie Emilie Alexandrine (1875 – 1948).

Ten tijde van Charles' geboorte woonde het gezin in Roermond, waar vader Gustave substituut-officier was. In 1877 werd Ruijs senior rechter in Maastricht en verhuisde de familie naar de Limburgse hoofdstad. Vader Ruijs was van 1880 – 1888 zowel lid van de

² Puchinger, *Colijn*, Dl I, p. 211

³ Geciteerd bij: Puchinger, *Colijn*, Dl. I, p. 211 e.v.

⁴ Gesprek van ondergetekende met Ruijs' dochter Jonkvrouwe Maria van Nispen tot Sevenaer-Ruijs de Beerenbrouck op 28 april 1990 op Suideras te Vierakker.

⁵ Premier Lubbers is de premier die hem in tijdsduur nog heeft overtroffen.

⁶ Ten tijde van de Belgische afscheiding had de familie de naam vernederlandst. Bij vonnis van de Arrondissementsrechtbank te Roermond d.d. 21 maart 1895 werd de naam weer in de oorspronkelijke spelling, Ruijs de Beerenbrouck, teruggebracht. Zie voor de levensgeschiedenis van vader Gustave Ruijs de Beerenbrouck o.m. G.A.M. Beekelaar, 'Gustave Ruijs de Beerenbrouck (1842 – 1926), commissaris der Koningin 1893 – 1918, en Charles Ruijs de Beerenbrouck (1873 – 1936), commissaris der Koningin, mei – augustus 1918, in: *J.H.M. Wieland e.a. (red), De Gouverneurs in de beide Limburgen, 1815 – 1989*, Maastricht 1989, pp. 265 – 298; G.A.M. Beekelaar, 'Ruijs van Beerenbroek, Jhr. Gustave Lodewijk Marie Hubert (1842 – 1926)' in: *Biographisch Woordenboek van Nederland*, Dl. II, p. 487 e.v.

gemeenteraad in Maastricht als lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal en zou in die laatste hoedanigheid mede het initiatief steunen tot het houden van een parlementaire enquête naar de werking van het kindernetje van Samuel van Houten, dat sinds 1874 arbeid voor kinderen beneden de twaalf jaar verbood. Hij maakte deel uit van de parlementaire enquêtecommissie die in 1886 – 1887 het onderzoek uitvoerde. Als zodanig bezocht Gustave Ruijs onder meer de porseleinfabrieken van Regout te Maastricht.

De dertienjarige Charles vergezelde zijn vader soms bij zijn bezoeken aan de gevangenis en aan de arme buurten van Maastricht. Als jongeling bezocht Charles armen en zieken in het kader van de Sint Vincentiusvereniging. De armoede en de slechte omstandigheden waarin veel mensen moesten leven maakten op zijn ontvankelijk gemoed een onuitwisbare indruk en Charles Ruijs zou zich dan ook zijn leven lang blijven inzetten om de leefomstandigheden van de sociaal zwakkeren te verbeteren en de ergste nood te lenigen, aangezien hij, zoals hijzelf zei, de woningen der armen 'niet alleen van buiten maar ook van binnen' kende. In die tijd gaf de overheid nog ternauwernood steun, een recht op uitkering bestond niet, bijna alle hulp geschiedde via particuliere, al dan niet kerkelijke instellingen, gedragen door vrijwilligers.

In 1888 werd vader Gustave minister van Justitie in het eerste christelijke coalitiekabinet onder leiding van mr Ae Baron MacKay (1888 – 1891). Onder zijn verantwoordelijkheid zou in 1889 de allereerste Arbeidswet van Nederland tot stand komen. Het gezin verhuisde naar Den Haag, waar Charles zijn middelbare schoolopleiding op het gymnasium voortzette.

Na zijn eindexamen in 1892 ging Charles rechten studeren in Leiden. Als aspirant-lid van het Leidsch Studenten Corps baarde hij opzien toen hij weigerde te knielen voor het Corpsvaandel: "Ik kniel slechts voor God!" was zijn even beknopte als duidelijke verklaring voor zijn houding, die ontzag afdwong. Ondanks zijn weigering werd hij geïnaugureerd als lid van het Corps.

Toen het jaar daarop, in 1893, de Rooms Katholieke Studenten Vereniging 'Sanctus Augustinus' werd opgericht en een corpslid werd gezocht om als eerste voorzitter van de nieuwe vereniging op te treden, was Ruijs op verzoek van de oprichter P.J. Aalberse, zelf geen Corpslid, bereid het voorzitterschap op zich te nemen. Piet Aalberse werd vice-voorzitter. Hun wegen zouden zich nog menigmaal kruisen.

In december 1895 studeerde Charles Ruijs de Beerenbrouck, op 22 jarige leeftijd, af op een proefschrift over 'Het strafrecht in het oude Maastricht'⁷. De vier laatste stellingen hadden betrekking op het arbeidsrecht, en dat mag voor die tijd opmerkelijk heten.

⁷ Charles Joseph Marie Ruijs de Beerenbrouck, *Het Strafrecht in het oude Maastricht*, dissertatie, Maastricht 1895.

3 Advocaat en Gemeenteraadslid te Maastricht

De jonge doctor vestigde zich begin 1896 als advocaat en procureur te Maastricht. Als rechtskundig adviseur van de twee eerste katholieke vakverenigingen te Maastricht, 'God en ons Recht', opgericht in 1895 voor de aardewerkers, en 'Recht en Orde', opgericht in 1896 voor de glasbewerkers, zette hij zich in voor verbetering van de positie van de katholieke arbeidersstand ter plaatse. In november 1897 ontmoette hij voor het eerst dr Alphons Ariëns (1860 – 1928) die in Maastricht een rede hield tegen het drankmisbruik⁸. Het zou het begin worden van een levenslange vriendschap. Alphons Ariëns' vlammend betoog om tegen het drankmisbruik ten strijde te trekken had tot gevolg dat Charles Ruijs, zelf toch al geen groot drinker, actief werd in 'Sobriëtas', de RK Bond tot bestrijding van het drankmisbruik. Vanaf de oprichting in 1898 tot 1918 is hij er de voorzitter van geweest. In 1935 zou hij medeoprichter worden van de Wereldbond tegen het Alcoholisme.

Samen met de priester, dr W.H. Nolens (1860 – 1931), de latere fractievoorzitter van de Tweede Kamerfractie van de Roomsche Katholieke Staatspartij, nam Ruijs voorts het initiatief om de Limburgse mijnwerkers te organiseren, en wel op interconfessionele grondslag in samenwerking ook met de Duitse christelijke mijnwerkers. In 1907 zou hieruit de 'Algemeene Bond van Christelijke mijnwerkers in Nederland' ontstaan. Op 6 mei 1900 werd, mede dank zij Ruijs, de 'Limburgsche R.K. Volksbond' opgericht, een organisatie van katholieke arbeiders en kleine patroons, waaruit zich later de 'Limburgsche R.K. Werkliedenbond' zou vormen. Ruijs werd er de eerste secretaris van en zou als rechtskundig adviseur de bond jarenlang blijven bijstaan. Dr H.A. Poels (1868 – 1948) zou in 1910 benoemd worden als algemeen aalmoezenier van de arbeid in Limburg⁹. Met hem zou Ruijs nauw samenwerken op sociaal gebied, uit welke samenwerking eveneens een jarenlange vriendschap zou groeien. Ruijs werkte verder onder meer nog mee aan de oprichting van de katholieke vroedvrouwschool te Heerlen, het Limburgse Groene Kruis, de R.K. reclasseringsvereniging en aan het organiseren van plaatselijke EHBO-cursussen.

In 1899 sloot Ruijs zich aan bij een groep vooruitstrevende jonge katholieken die regelmatig bijeenkwam in Hotel Klarenbeek bij Arnhem en daarom ook wel 'De Klarenbeeksche Club' werd genoemd.¹⁰ In datzelfde jaar werd hij tevens lid van de gemeenteraad van Maastricht, waar, dank zij zijn niet aflatende inzet, een aantal voor die tijd belangrijke verordeningen op sociaal gebied tot stand kwam. Zo werd in 1903 onder

⁸ Vgl. Gerard Brom, *Alfons Ariëns*, Dl.1, Amsterdam 1940, p. 470.

⁹ Vgl. J. Colsen C.M., *Poels*, Roermond/Maaseik 1955, pp. 273 e.v.

¹⁰ Tot deze 'Klarenbeeksche Club' behoorden onder meer ook Piet Aalberse, Alphons Ariëns, Van Besouw, Gisbert Brom, Poelhekke, Poels, J.G. van Schaik, Schröder, Sloet en Vlekke. Vgl. Jan Roes (uitg), *Bronnen van de katholieke arbeidersbeweging in Nederland, Toespraken, brieven en artikelen van Alphons Ariëns 1887 – 1901*, KDC, Baarn 1982, p. 565, noot 6.

meer een pensioenverordening voor de Maastrichtse gemeenteambtenaren vastgesteld¹¹, in 1905 uitgebreid tot de gemeentelijke werklieden. Door zijn ijveren werd in de bestekken van in opdracht van de gemeente Maastricht uit te voeren werken de verplichting opgenomen om minimum- en maximumarbeidstijden vast te leggen. Bij de gemeentelijke directe belastingen werd een progressieve heffing doorgevoerd, etc.¹² Daarnaast spande hij zich in voor de verbetering van de volkshuisvesting. In 1908 zou hij het initiatief nemen tot de oprichting van een gemeentelijk werklozenfonds. Tot aan zijn benoeming als Commissaris van de Koningin zou hij lid van de gemeenteraad te Maastricht blijven.

4 Huwelijk en vaderschap

In 1902 trad hij in het huwelijk met Jonkvrouwe Maria Josephina Ernestina Alexandrina van der Heijden, Vrouwe van Suideras (1877 – 1948), die hem drie kinderen zou schenken: Maria Joanna Alexandrina, (1903 – 1999), Gustave Alexander Marie Joannes (1904 – 1983) en Joanna Maria Alfrida Louisa (1910 – 1992).¹³ Zijn levensgezellin stond hem heel zijn leven lang met raad en daad bij, hij op zijn beurt vertrouwde haar alles toe, hun prille liefde groeide uit tot een innige verstandhouding van kameraadschap en vriendschap. Na zijn plotseling heengaan zou zij samen met hun jongste dochter zijn archief zorgvuldig bewaren en (laten) ordenen, zodat ook het nageslacht kennis kon nemen van de vele werken die haar echtgenoot voor de katholieke emancipatie én voor het land als geheel heeft verricht.¹⁴

Voor zijn kinderen was Ruijs een liefhebbende vader. Hoewel hij door zijn drukke werkzaamheden vaak van huis was, hebben zijn kinderen nooit het gevoel gehad dat hij er niet voor hen was: de tijd die hij wel aan hen kon besteden bracht hij met volle aandacht en liefde met hen door. Ruijs had zelf een jongensachtige natuur en voegde zich graag bij de spelen van de kinderen. Hij nam hen ook in vertrouwen: toen op 10 november 1918 de Duitse Keizer naar Nederland was gevlucht, zei hij 's avonds aan tafel: "Kinderen, kunnen jullie een geheim bewaren?" Op hun bevestigend antwoord, zei hij: "Vandaag is de Duitse Keizer naar Nederland gevlucht en morgen komt de Duitse kroonprins ook naar ons land."

¹¹ Raadsbesluit van 12 oktober 1903. Ter herinnering hieraan kreeg Ruijs op 25 november 1903 van alle gemeente-ambtenaren een gouden gedenkpenning en een door hen allen ondertekende oorkonde aangeboden.

¹² Vgl. M.J.A. René Dittrich, *De eerste zittingsperiode van Jhr mr Charles Joseph Marie Ruijs de Beerenbrouck als lid van de Raad der Gemeente Maastricht, 5 september 1899 – 5 september 1905*, (scriptie) Maastricht 1958, pp. 39 e.v.

¹³ Zie over hen o.m.: *'t Suideras en zijn bewoners'*, particuliere uitgave van en onder redactie van Jonkheer mr C.C.C.M. van Nispen tot Sevenaer, 1994, pp. 133 e.v.

¹⁴ Het Archief berust in Den Haag op het Algemeen Rijks Archief, thans Nationaal Archief geheten. Het Katholiek Documentatie Centrum te Nijmegen heeft een afschrift van het archief op fotofiche. Het archief is, na schriftelijke toestemming van de familie, toegankelijk voor serieus wetenschappelijk onderzoek.

Dit mogen jullie nooit aan anderen vertellen!" Zijn oudste dochter vond echter dat ze deze 'voorkennis' na ruim 70 jaar thans wel aan ondergetekende kon vertellen.¹⁵

5 Tweede Kamerlid en andere functies

In 1905 werd Ruijs, 31 jaar oud, als praktisch geheelonthouder voor het 'bier'-district Gulpen gekozen tot lid van de Tweede Kamer. Hij zou Kamerlid blijven tot zijn benoeming als Commissaris van de Koningin in mei 1918. Hij voerde het woord over uiteenlopende onderwerpen, zoals het arbeidscontract, de vaderschapsactie, de handel in meisjes, over boerenleenbanken en boerenorganisaties, de opleiding tot vroedvrouw, de beteugeling van het drankmisbruik, de exploitatie der mijnen, de verbetering van de spoor- en waterwegen in Limburg, de bestrijding van de criminaliteit, enz.

In 1910 bleek zijn boog teveel gespannen te zijn geweest. Ruijs was totaal overwerkt en moest een jaar lang volledige rust houden. Daarna wijdde hij zich weer met verdubbelde energie aan zijn taken.

In 1913 werd hij op negen en dertig jarige leeftijd benoemd tot Kamerheer in buitengewone dienst van Hare Majesteit Koningin Wilhelmina.

Toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak bevond Ruijs zich met een groep zieken en invaliden op pelgrimstocht in Lourdes. Tot overmaat van ramp kreeg hij bericht dat zijn jongste dochter thuis ernstig ziek lag: voor haar leven werd gevreesd! Met bloedend hart vanwege het feit dat hij zijn dochtertje wellicht niet meer levend thuis zou aantreffen, achtte Ruijs het toch zijn plicht om bij de groep pelgrims te blijven waarvoor hij de verantwoordelijkheid droeg. Hij zorgde ervoor dat ze zo snel mogelijk veilig naar Nederland terug konden keren. Na een avontuurlijke rit langs de Franse kustlijn en door België, vlak vóór de naderende frontlinie uit, slaagde hij daarin, mede dank zij zijn diplomatiek, tactvol en vasthoudend optreden. Zijn dochter heeft hij weer in zijn armen kunnen sluiten, de kleine Joanna was aan de beterende hand toen hij thuiskwam.

De Eerste Wereldoorlog bracht een stroom vluchtelingen met name vanuit België naar Nederland op gang. Deze moesten zo goed en zo kwaad als het ging worden opgevangen en verder doorgeleid naar veiliger oorden. Nederland bleef neutraal in dit wereldconflict, maar dat betekende niet dat de gevolgen van de oorlog geheel aan ons land voorbij zijn gegaan. Al spoedig werd Ruijs benoemd tot regeringscommissaris voor de opvang en verzorging van Belgische vluchtelingen in Zuid-Nederland. Als zodanig bezocht hij onder meer de Benedictijner abdij St Paulus te Oosterhout, die een tijdelijk onderkomen bood aan talrijke naar ons land gevluchte Belgen. Hij raakte er bevriend met pater Richard A.G. Schutte o.s.b. (1876 – 1948), met wie hij een levenslange vriendschap onderhield. Dom. Schutte was evenals Ruijs een groot bewonderaar van Alphons Ariëns. Na de oorlog zou

¹⁵ Gesprek van ondergetekende met de oudste dochter, Jonkvrouwe Maria van Nispen tot Sevenaer-Ruijs de Beerenbrouck dd. 28 april 1990 op Suideras te Vierakker.

Ruijs zich onvermoeibaar inzetten voor de heroprichting van de regale Abdij der Benedictijner monniken te Egmond, die tijdens de Reformatie was verwoest. De eerste monniken die zich daar opnieuw vestigden in de twintigste eeuw kwamen van de St Paulus abdij te Oosterhout.

6 'Gouverneur' van Limburg

Bij KB van 7 mei 1918 werd Charles Ruijs de Beerenbrouck benoemd tot Commissaris der Koningin in de provincie Limburg, als opvolger van zijn vader op deze post, die om gezondheidsredenen dit ambt niet langer kon uitoefenen en bij hetzelfde KB zijn ontslag kreeg.¹⁶ De functie was de jonge Ruijs op het lijf geschreven. Hij zette zich met zijn gebruikelijke voortvarendheid en enthousiasme aan zijn taak. In de eerste drie maanden bracht hij aan de meeste grote gemeenten van zijn provincie werkbezoeken¹⁷ en besprak met de bestuurders de problemen waarvoor Limburg zich gesteld zag als neutraal gebied tussen de twee elkaar bestrijdende oorlogvoerende partijen Duitsland en België.¹⁸

De kersverse 'gouverneur' was 44 jaar en het leek erop dat hij de top van zijn tot dusver fortuinlijk verlopen loopbaan reeds had bereikt. Hoe weinig kon hij bevroeden dat hij deze post na amper drie maanden alweer zou moeten verlaten om onder de meest moeilijke omstandigheden als eerste rooms katholiek het premierschap op zich te nemen.

7 Het Kabinet Ruijs de Beerenbrouck I

Het is tekenend voor Charles Ruijs dat hij niet zozeer uit eerbij, als wel uit plichtsbewustzijn bereid was zijn comfortabele positie als Commissaris van de Koningin in Limburg te verruilen voor het wankelende premierschap, door weinigen begeerd. Op 3 juli 1918 waren er verkiezingen gehouden, voor het eerst sinds de grondwetswijziging van 1917, waarbij het stelsel der evenredige vertegenwoordiging en het algemeen mannenkiesrecht waren

¹⁶ Koningin Wilhelmina stuurde vader Ruijs persoonlijk een telegram om hem hiervan op te hoogte te stellen. De volledige tekst van het telegram luidde: "Met groot leedwezen tekenende ik hedenmorgen uw eervol ontslag als mijn Commissaris in Limburg. Ik gevoel mij gedrongen U mijn diepgevoelden dank te betuigen voor al hetgeen U voor Limburg en ons vaderland verricht heeft gedurende uw veeljarige eervolle loopbaan waarop U met zooveel voldoening kunt terugzien. Moge uw gezondheid zich geheel herstellen en U nog vele jaren genieten van uw welverdiende rust. Het [is] mij aangenaam U te kunnen berichten dat ik uw zoon tot uw opvolger benoemd heb met ingang van 16 mei aanstaande. Wilhelmina"

¹⁷ Zo bracht hij blijkens zijn agenda uit 1918 onder meer bezoeken aan Roermond (17 juni), Venlo (19 juni), Sittard (10 juli), Venray (13 juli), Weert (16 juli).

¹⁸ Vgl. G.A.M. Beekelaar, 'Gustave Ruijs de Beerenbrouck (1842 – 1926), Commissaris der Koningin 1893 – 1918, en Charles Ruijs de Beerenbrouck (1873 – 1936), Commissaris der Koningin, mei – augustus 1918, in: J.H.M. Wieland e.a. (red), *De Gouverneurs in de beide Limburgen, 1815 – 1989*, Maastricht 1989, p. 292.

ingevoerd. Niemand kon vooraf de uitslag voorspellen en dus werden er van tevoren ook geen coalities gesloten, zoals tot dan, onder het districtenstelsel, wél gebruikelijk was geweest.

De uitslag der verkiezingen hield een patstelling in: 50 Kamerzetels ter rechter- en 50 ter linkerzijde!¹⁹ De Rooms Katholieke Staats Partij (RKSP) was met stip de grootste fractie geworden met 30 Kamerzetels, gevolgd door de toen nog op marxistische leest geschoeide Sociaal Democratische Arbeiders Partij (SDAP) onder leiding van P.J. Troelstra (1860 – 1930) met 22 zetels. Een moeizame kabinetsformatie volgde,²⁰ niet in de laatste plaats omdat de protestanten liever een gemengd kabinet zagen aantreden waar ook liberalen aan zouden deelnemen, dan een 'rechts', dat wil zeggen confessioneel kabinet, nu de RKSP de grootste van de christelijke partijen was geworden. Enig antipapisme zal hieraan niet vreemd zijn geweest. De sociaaldemocraten weigerden regeringsverantwoordelijkheid te nemen en mee te werken aan de vorming van een 'bourgeois' kabinet, zodat ter linkerzijde de over vier partijen verdeelde liberalen overbleven voor het vormen van een eventuele 'gemengde' coalitie. Tezamen kwamen de liberalen echter slechts tot 18 zetels.²¹ Met de (gedoog)steun van de ARP (13 zetels) en CHU (7 zetels) zou een dergelijk kabinet nog niet de meerderheid in de Kamer hebben: voor een gemengd kabinet was dus altijd ook de steun van de RKSP noodzakelijk, maar haar fractievoorzitter, de priester mgr. Dr W.H. Nolens (1860 – 1931) verzette zich hiertegen. Hoewel hij begreep dat hijzelf geen premier kon worden -- een priester als minister-president was voor het protestants-christelijk deel der natie onverteerbaar --, wilde hij de formatie toch op zich nemen en na voltooiing terugtreden voor een Rooms katholiek als premier. Slechts indien er geen capabele katholiek bereid of in staat zou zijn het premierschap op zich te nemen, zou hij iemand uit de protestantse hoek steunen. In een gemengd kabinet met 'links' zag hij niets: "Er is geen links," tekende hij voor zichzelf aan.²² Pas op 13 juli 1918 zou Nolens de opdracht krijgen een kabinet te formeren.

Charles Ruijs de Beerenbrouck werd op 27 juli 1918 door Nolens als potentiële premier gepolst. Ruijs vroeg en kreeg bedenktijd. Zelf was hij er niet zeker van dat hij een dergelijke functie aan zou kunnen. Nadat de gezant bij het Vaticaan, jonkheer mr Octave van Nispen tot Sevenaer (1867 – 1956) het premierschap om gezondheidsredenen had geweigerd en tevens Ruijs had gerustgesteld dat hij een dergelijke post wel degelijk aan kon, gaf Nolens op 19 augustus zijn opdracht aan de Koningin terug teneinde plaats te

¹⁹ De Tweede Kamer telde toen nog 100 Kamerzetels, een aantal waar men thans weer naar terug zou willen. De termen 'links' en 'rechts' duiden oorspronkelijk op de plaats van de Kamerleden: de confessionelen (RKSP, ARP en CHU) zaten ter rechterzijde, de niet-confessionelen (SDAP en Liberale fracties) ter linkerzijde van de Tweede Kamervoorzitter.

²⁰ Zie voor een uitgebreide beschrijving hiervan het proefschrift van mr J.A.H. Verhagen, *De totstandkoming van het eerste ministerie Ruijs de Beerenbrouck*, 's-Hertogenbosch 1952.

²¹ De Unie Liberalen behaalden 6 zetels, de Vrijzinnig Democraten 5, de Vrijzinnig Liberalen 4 en de Economische Bond van Treub 3.

²² *Archief Nolens*, geciteerd in: Puchinger, *Colijn*, Dl I), p. 62.

maken voor Ruijs als formateur en toekomstig minister-president. Nolens had een confessioneel kabinet praktisch gereed staan en gaf dit op een presenteerblaadje aan Hare Majesteit. Maar Koningin Wilhelmina had nu formeel de handen weer vrij en trachtte eerst nog tot een andere oplossing te komen: zij gaf de voorkeur aan een protestant als premier en vroeg eerst Jonkheer mr A.F. de Savornin Lohman (1837 – 1924), die echter wegens zijn hoge leeftijd de opdracht weigerde, waarna zij druk uitoefende op H. Colijn (1869 – 1944), die zich echter net voor tien jaar verbonden had aan de BPM en deze baan niet wilde inwisselen voor een wankel premierschap. Idenburg (1861 – 1935) wilde evenmin premier worden, zijn gezondheid liet het naar zijn zeggen niet toe. Colijn adviseerde daarop opnieuw om een gemengd kabinet te formeren, maar Nolens weigerde (gedoog)steun te geven aan een dergelijk kabinet, aangezien hij immers een rechts kabinet startklaar had staan. Op 27 augustus schreef Ruijs nog aan zijn echtgenote:

Beste Mies, je belangstelling kan ik niet bevredigen – ik weet van niets. Sedert zaterdag sprak ik niemand. *Indien alles* schijnmanoeuvres zijn – of indien de laatste aan het bod zijnde niet wil of kan – ja, dan wordt het weer anders. Van O. hoorde ik niets: dat doet mij denken, dat *alle* gevaar nog niet geweken is. Brieven krijg ik er ook *niet* over. 't Is dus je ziel in lijdzaamheid bezitten!(...).²³

Op 29 augustus 1918 pas zou Ruijs van de Koningin eindelijk de mondelinge opdracht ontvangen tot het formeren van een rechts, dat wil zeggen confessioneel kabinet. Op 9 september 1918 trad dan het eerste kabinet Ruijs de Beerenbrouck aan.²⁴ Kort na zijn benoeming zou Ruijs aan D. Hans, de bekende parlementair redacteur verklaren:

Ik heb om dit ambt niet gevraagd en ik heb het niet begeerd. Ik was veel liever Commissaris der Koningin gebleven. En dit is de eenvoudige waarheid.²⁵

De toestand van het Rijk was inderdaad weinig rooskleurig: er heerste grote voedselschaarste door de embargopolitiek van de oorlogvoerende partijen en de grote hoeveelheden vluchtelingen die over de grens naar Nederland kwamen. De Spaanse griep, een pandemie die de hele wereld teisterde, eiste vele slachtoffers. De lonen waren ver achtergebleven bij de prijsstijgingen van de laatste oorlogsjaren en burgers en (Duitse) soldaten uit België die het eind van de oorlog zagen naderen probeerden naar Nederland te vluchten in de hoop op een beter leven.

Het kabinet werd geen tijd gegund om zijn regeerprogram te realiseren. Begin oktober ontstonden er relletjes in de Harskampkazerne, begin november brak in Kiel (Duitsland) de revolutie uit die zich al spoedig als een veenbrand door heel Duitsland verspreidde. De

²³ Brief van Charles Ruijs de Beerenbrouck aan zijn echtgenote d.d. 27 augustus 1918. (Archief Ch.J.M. Ruijs de Beerenbrouck).

²⁴ Bij KB nr. 5 van 9 september 1918 werd aan Cort van der Linden eervol ontslag verleend onder gelijktijdige benoeming van Ruijs tot Minister van Binnenlandse Zaken.

²⁵ D. Hans, *Parlementsfilm*, Scheveningen, z.j., p. 27.

Duitse Keizer en zijn oudste zoon vluchtten vanuit het Belgische hoofdkwartier in Spa naar Nederland en Troelstra riep op tot revolutie. Ruijs en zijn ministers zagen zich met al deze problemen in de eerste drie maanden van hun regeerperiode geconfronteerd, maar wisten deze met succes het hoofd te bieden. Van 11 tot en met 18 november 1918 dreigde ons land aan de totale chaos en revolutie ten prooi te vallen. Op 22 november, toen dat gevaar geweken was, schreef Ruijs in een brief aan zijn vriend jhr. Mr A. M. Snouck Hurgronje (1882 – 1951) die op dat ogenblik in Berlijn was gedetacheerd bij het gezantschap van de Nederlandse regering:

"Amice, (...) Sinds februari van dit jaar heb ik een nooit te vergeten tijd meegemaakt in mijn eigen leven --. Mijne moeder begon met geheel plotseling voor eene zeer zware operatie naar het ziekenhuis te moeten. Mijn vader leed daar zoo onder dat hij, toen mijne moeder juist thuis terug was, zwaar ziek werd, 3 dagen in levensgevaar verkeerde en beterend zijn ontslag nam. C[ort] v[an] d[er] L[inden] bood mij aan mijn vaders opvolger te worden. Ik moest de Haagsche banden doorknippen; 't deed mij zeer, maar ik mocht niet weigeren. Toen heb ik mijn provincie van 15 mei tot 3 juli bestuurd, deed bezoeken aan de acht grootste gemeenten en werd overal door politieke vrienden en tegenstanders (ik heb er ook in Limburg) allerhartelijkst ontvangen. 5 Juli was ik in Den Haag voor een vergadering en hoorde er van verschillende zijden: de verkiezingen van 3 juli brengen U naar Den Haag terug. En 't onweer dreigde boven mijn hoofd. Te Suideras heb ik toen nog wat vacantie gehad. Ik voelde dat ik nu weer voor een tweesprong stond. En begin september *moest* ik kiezen. Ik moest mijne ouders te Maastricht laten, onze jongen naar Katwijk zenden en ons oudste meisje naar Arnhem ter kostschool. Mijn huiselijk leven dat ik sinds mei gehoopt had te herstellen valt weer weg! Mijn ambt moest ik vaarwel zeggen.

En nu zit ik 2 ½ maand op 't Torentje. Ik heb een tijd van 10 dagen meegemaakt, zooals er sedert tientallen van jaren geen geweest is. Mijn vertrouwen op God en op ons volk heeft me staande gehouden: geen oogenblik ben ik bang geweest voor de toekomst (wat zijn er een hazen in de wereld!) Het gaat me nu voor de wind. 'Blijf nederig', bid ik iedere dag.(...)"²⁶

Pas toen kon het eerste kabinet-Ruijs zich dan eindelijk wijden aan de verwezenlijking van zijn regeerprogram, waaronder met name de uitvoering van een sociaal program en de overheidsfinanciering van het bijzonder onderwijs. Op 11 juli 1919 werd de Arbeidswet in de Tweede Kamer aangenomen met 69 stemmen voor en 3 tegen, precies drie maanden na de indiening van het ontwerp. Hoewel Troelstra het ontwerp 'slap' had genoemd, stonden de socialisten op en zongen in de Kamer de Achturen-mars, waarna de rechterzijde, eveneens staande, het Wilhelmus inzette.²⁷ Op 31 oktober 1919 werd de wet zonder hoofdelijke stemming in de Eerste Kamer aanvaard. De wet voerde onder meer de achturige werkdag voor de volwassen mannelijke werknemer in en de 45-urige

²⁶ Brief van 22 november 1918 van jonkheer mr Charles Ruijs de Beerenbrouck aan jonkheer mr A.M. Snouck Hurgronje (Archief Ch. J.M. Ruijs de Beerenbrouck).

²⁷ J.P. Gribling, *P.J.M. Aalberse, 1871 – 1948*, Utrecht 1961 (dissertatie), p. 350.

werkweek.²⁸

Talma's verzekeringswetten werden in herziene vorm met spoed ingevoerd, evenals een regeling aangaande de ouderdomsvoorziening. Er kwam een Hoge Raad van Arbeid, de voorloper van de Sociaal Economische Raad, waarin deskundigen samen met vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers adviezen uitbrachten aan de overheid op sociaal terrein. Ook op het gebied van de woningbouw, de volksgezondheid, de verbetering van de salarissen en pensioenen van ambtenaren werden maatregelen getroffen. Studiebeurzen werden ingesteld voor begaafde jongeren die hun studie niet zelf konden bekostigen. De Schoolwet van 1920 bewerkstelligde de financiële gelijkstelling tussen het openbaar en het bijzonder lager onderwijs.

In 1921 ontstond er een kabinetscrisis naar aanleiding van de ontwerp-dienstplichtwet. Het kabinet keerde echter in gereconstrueerde vorm terug en kon zijn bestaan rekken tot aan de verkiezingen van 1922.

8 Het Kabinet Ruijs de Beerenbrouck II

Op 16 mei 1922 schreef Ruijs aan Octave van Nispen tot Sevenaer:

Hoe 't met de verkiezingen lopen zal weet niemand. Gij zult gelezen hebben dat er een 29 partijen zijn. Links vooral is zeer verbrokkeld. (...) Gij spreekt over wat er na de verkiezingen gebeuren zal. Evenmin als ik in 1918 er om gevraagd heb premier te worden zal ik in 1922 er om bedelen het te blijven. *Indien het moet*, dan voorwaarts Deo Juvante!

Inmiddels tekenden de eerste barsten in de rechtse coalitie zich af. Het antipapisme kwam aan de oppervlakte binnen sommige protestants-christelijke groeperingen. Binnen de RKSP dreigde een groep zich af te splitsen. En de grote rivaal van Ruijs, Colijn, had op 1 april 1922 afscheid genomen van de Koninklijke BPM, zodat hij beschikbaar was voor het premierschap.²⁹

De verkiezingen van 5 juli 1922 brachten een overwinning van 'rechts'.³⁰ Zoals in 1909 eveneens was gebeurd besloten de ministers hun portefeuilles niet ter beschikking te stellen, aangezien er geen sprake was van een vertrouwenscrisis met het parlement en de zittende coalitie versterkt uit de verkiezingen was gekomen: van 50 naar 60 zetels.³¹

²⁸ Nederland liep voor wat betreft de 45-urige werkweek in de wereld voorop. In 1922 werd de arbeidstijd weer verlengd tot 8 ½ uur per dag en 48 uur per week, in verband met het Verdrag van Washington en de slechter wordende economische toestand van het land. Vgl. J.P. Gribling, a.w., p. 371.

²⁹ Puchinger, *Colijn*, I, p. 212 ev.

³⁰ De ARP kwam van 13 op 16 zetels, de CHU van 7 op 11 en de RKSP van 30 op 32 zetels. De SDAP verloor en zakte van 22 naar 20 en de Vrijheidsbond ging van 15 naar 10 zetels terug. Zie Puchinger, *Colijn*, DI, I, p. 247 (noot 20).

³¹ De Staatskundig Gereformeerde Partij was met 1 zetel in de Tweede Kamer gekomen en werd tot de

Koningin Wilhelmina wilde echter de fractievoorzitters raadplegen over de te volgen koers. De protestantse leiders Colijn (ARP) en Schokking (CHU) waren, in tegenstelling tot Nolens (RKSP) van oordeel dat de ministers hun portefeuilles ter beschikking dienden te stellen, zodat eventueel een nieuw kabinet kon worden geformeerd. Enig antipapisme zal hieraan wederom niet vreemd zijn geweest.³² Hoe het ook zij, hierdoor is de ongeschreven regel van staatsrecht ontstaan, dat ieder kabinet in het vervolg steeds zijn ontslag aanbiedt zodra er nieuwe verkiezingen worden uitgeschreven, ongeacht de vraag of het zittende kabinet het vertrouwen van het parlement bezat.

Wederom duurde het lang voordat een kabinet was geformeerd. Koningin Wilhelmina tekende op maandag 11 september 1922 de Koninklijke Besluiten ter benoeming van het tweede kabinet-Ruijs de Beerenbrouck, met ingang van 18 september. Op donderdag 21 september vond de beëdiging plaats op Paleis Het Loo. De belangrijkste taak van het kabinet was de financiën op orde te stellen door fors te bezuinigen op de overheidsuitgaven.

Het gezantschap bij het Vaticaan en de Vlootwet vormden van stonde af aan twee onderwerpen die een bom onder de coalitie legden. Nadat minister de Geer op 18 juli 1923 al zijn ontslag had gevraagd en gekregen als minister van Financiën en door Colijn was opgevolgd, brak ruim een jaar later het conflict uit, toen op 26 oktober 1923 de ontwerp-Vlootwet werd verworpen met 50 tegen 49 stemmen³³, waaronder tien 'dissidente' stemmen van de katholieken. Een dag later diende het gehele kabinet zijn ontslagaanvraag in. Toen na een aantal mislukte pogingen om een nieuw kabinet te formeren, uiteindelijk bleek dat dit niet mogelijk was, weigerde Koningin Wilhelmina het gevraagde ontslag te aanvaarden. Het kabinet kon niet anders dan daarin berusten en aanblijven. Op 15 januari 1924 legde Ruijs namens het gehele kabinet de volgende Regeringsverklaring af:

(...) De beslissing der Kamer van 26 oktober wordt door het Kabinet in de gegeven omstandigheden als een feit aanvaard. Het treffen van een voorziening inzake de maritieme verdediging zal daardoor eerst kunnen volgen op maatregelen tot herstel van het financieel evenwicht. Deze bereids beraamde maatregelen ter genezing van het ziekteproces dat 's Lands financiën doormaakt, staan thans op den voorgrond.³⁴

Staatsrechtelijk gesproken bleef het kabinet een parlementair kabinet, dat zijn program echter op het punt van de Vlootwet onder druk van de Kamer had moeten wijzigen. De crisis verzwakte het kabinet wel en het craquelé in de rechtse coalitie vertoonde steeds meer barsten, doch het tweede kabinet Ruijs heeft uiteindelijk de rit verder kunnen

rechterzijde gerekend.

³² Vgl. Puchinger, *Colijn*, I, p. 222.

³³ De CHU-afgevaardigde dr. F.C. Gerretson (1884 – 1958) ontbrak als enige bij de stemming.

³⁴ Handelingen TK d.d. 15 januari 1923-'24, p. 325. Geciteerd in: dr. J.A.H. Verhagen, *De Kabinetscrisis van 1923*, Eindhoven 1960, p. 40 e.v.

uitzitten tot aan de verkiezingen van 1 juli 1925.³⁵ Inmiddels had het, onder de krachtige leiding van Colijn als minister van Financiën en dank zij het intredende herstel van de conjunctuur, in 's lands financiële toestand weer orde op zaken kunnen brengen.

Deze keer had Ruijs wél graag opnieuw premier willen worden. Maar Nolens steunde zijn kandidatuur nu niet langer. De verhouding tussen Ruijs en Nolens bekoelde hierdoor aanmerkelijk. Ook de Koningin en de protestantse coalitiepartijen gaven de voorkeur aan een ander. Ruijs zou niet terugkeren als premier: zijn plaats zou op 1 augustus 1925 worden ingenomen door Colijn, de sterke man uit het tweede kabinet Ruijs.³⁶ Zijn teleurstelling verbijtend, nam hij zitting in de banken van de Tweede Kamer om al spoedig tot de Voorzitter ervan gekozen te worden.

9 Kamervoorzitter en Partijvoorzitter

Vanaf september 1925 zou Ruijs het Torentje verwisselen voor het Kamervoorzitterschap. Hij hanteerde er de voorzittershamer naar het oordeel van voor- en tegenstanders op voortreffelijke wijze, niet in de laatste plaats dank zij zijn uitmuntende contactuele en leidinggevende eigenschappen. Van 1925 tot 1929 zou hij tevens het voorzitterschap van de RKSP op zich nemen. Met de nodige tact en behoedzaam beleid zou hij de interne reorganisatie en centralisatie van zijn partij in goede banen weten te leiden. In 1927 werd Ruijs benoemd tot Minister van Staat.³⁷

Als Kamervoorzitter maakte Ruijs de kabinetscrisis mee, ontstaan door aanvaarding van het amendement, ingediend door het SGP-Kamerlid ds G.H. Kersten (1882 – 1948) tot het schrappen van de post voor het gezantschap bij de Heilige Stoel op de begroting van Buitenlandse Zaken, op 11 november 1925 ingediend omstreeks half één 's nachts. Diezelfde middag nog werd het amendement door de Kamer aangenomen met 52 tegen 42 stemmen, waaronder die van de aanwezige CHU Kamerleden. De vier katholieke ministers³⁸ in het Kabinet Colijn I hadden aangekondigd dat aanvaarding van het amendement voor hen reden zou zijn om hun ontslag aan te bieden, hetgeen geschiedde. De val van het Kabinet Colijn I die er het gevolg van was betekende feitelijk ook het einde van de 'rechtse' coalitie. Zij werd opgevolgd door het kabinet-de Geer, een

³⁵ De ARP kwam met 3 zetels minder uit op 13 zetels, de CHU bleef gelijk met 11 zetels en de RKSP zakte weer naar 30 zetels. Links won: de SDAP groeide van 20 naar 24 zetels, de VDB ging van 5 naar 7 en de Vrijheidsbond verloor 1 zetel en kwam op 9 zetels uit. De rechtse coalitie daalde van 59 naar 54 zetels, maar behield haar parlementaire meerderheid.

³⁶ Zie dr G. Puchinger, *Colijn en het einde van de coalitie*, Deel II, Kampen 1980, (verder aan te halen als: Puchinger, *Colijn*, II), p. 60.

³⁷ Vgl. Pia E.M.S. Sassen, 'Jonkheer mr Charles Ruijs de Beerenbrouck, Rots in de branding', in: *'t Suideras en zijn bewoners'*, particuliere uitgave van en onder redactie van Jonkheer mr C.C.C.M. van Nispen tot Sevenaer, 1994, p. 114.

³⁸ Te weten de ministers mr dr D.A.P.N. Koolen (1871 – 1945), ir M.Ch.E. Bongaerts (1875 – 1959), J.M.J.H. Lambooy (1874 – 1942) en Ch.J.I.M. Welter (1880 – 1972).

extraparlamentair intermezzo-kabinet, dat tot aan de verkiezingen van 1929 aan zou blijven. Jhr mr dr H.A. van Karnebeek (1874 – 1942), minister van Buitenlandse Zaken, zou in 1927 ontslag nemen na verwerping door de Eerste Kamer van het Verdrag met België.

10 Het Kabinet Ruijs de Beerenbrouck III

Nog éénmaal zou Ruijs als premier terugkeren naar het Torentje, en wel in 1929, na de verkiezingen van 3 juli 1929.³⁹ Ondanks het feit dat de drie rechtse partijen met 53 zetels een meerderheid in de Kamer hadden zou het derde kabinet-Ruijs de Beerenbrouck eveneens een extraparlamentair kabinet worden, aangezien de CHU zich niet vooraf aan een regeerprogram wilde binden. De ARP en de RKSP wilden op hun beurt niet zónder regeerprogram hun steun aan het kabinet geven. Op zaterdag 10 augustus 1929 werden de nieuwe ministers beëdigd.⁴⁰

De omstandigheden waaronder het derde kabinet Ruijs aantrad leken aanvankelijk niet zorgwekkend. Maar de beurskrach op 'zwarte' donderdag 24 oktober 1929 kondigde wereldwijd een crisis aan op tot dan toe ongekennde schaal. Het eerste jaar verliep nog zonder al te grote problemen. De grote crisis liet zich nog niet onmiddellijk gevoelen. De herziening van de gemeentewet kwam tot stand waarbij de Kamer tegen de wens van de protestantse coalitiegenoten in, dank zij de samenwerking tussen katholieken en linkerzijde, bij amendement (met 46 stemmen vóór en 35 stemmen tegen) de benoembaarheid van de vrouw tot burgemeester, gemeentesecretaris en ambtenaar van de burgerlijke stand openstelde.⁴¹ Ook op het gebied van het pachtrecht werden veranderingen doorgevoerd, waaronder het vastleggen van het recht van de zittende pachter op verlenging van zijn contract tegen de wil van de verpachter in. De zendtijd van de verschillende radio-omroepen werd gelijkelijk verdeeld over de vier radio-omroepen, A.V.R.O, N.C.R.V, K.R.O en V.A.R.A, ondanks het feit dat de A.V.R.O verreweg de meeste leden bezat en haar zendtijd daardoor gehalveerd zag.

In de zomer van 1931 kwam de wereldwijd om zich heen grijpende economische crisis tot volle uitbarsting. Op de overheidsuitgaven moest opnieuw bezuinigd worden, wettelijke uitbreiding van sociale voorzieningen stagneerde wederom en de regering moest, zij het met grote moeite, ertoe bewogen worden enige staatssteun te verlenen aan landbouw,

³⁹ De RKSP behield haar 30 zetels, de ARP 12 en de CHU 11. De SDAP handhaafde zich op 24 zetels, de VDB op 7.

⁴⁰ Puchinger, *Colijn*, II, p. 847.

⁴¹ Hoewel Ruijs in de Kamer het amendement afried, zal hij niet echt rouwig zijn geweest dat het desondanks is aanvaard: in 1923 had hij zelf al een wetsontwerp met dezelfde strekking ingediend. Dat hij dit ontwerp had ingetrokken en met een nieuw kwam, was voornamelijk om zijn rechtse coalitiegenoten/gedogers, die tegen de benoembaarheid van de vrouw waren, niet voor het hoofd te stoten.

nijverheid en handel. In 1933 kwam de Landbouwcrisiswet tot stand, op grond waarvan zo ongeveer ieder landbouwproduct overheidssteun kreeg.⁴² Crisiswerkloosheid moest worden opgevangen door extra uitkeringen voor de weldra honderd duizenden werklozen.⁴³ Zo kreeg de overheid minder inkomsten en moest zij meer uitgeven. De sociale onrust nam toe. Op 4 februari 1933 brak er munterij uit op het Nederlandse schip 'de Zeven Provinciën', dat op de rede van Oleh-Leh in Nederlands Indië lag, naar aanleiding van een forse korting van salarissen en slecht eten.⁴⁴ De muiters, voor het merendeel inheemse lagere bemanning, maakten zich meester van de officieren en voeren in de nacht van 4 op 5 februari weg. Op 10 februari zou het schip op weg naar Soerabaja door een vliegtuig worden gebombardeerd nadat op de sommatie tot overgave niet onmiddellijk werd gereageerd. Er vielen 23 doden en 20 gewonden te betreuren. De muiters hesen daarop de witte vlag en gaven zich over. De actie leidde tot felle kritiek van de linkerzijde, met name van de sociaaldemocraten die weigerden de munterij zonder meer af te keuren.⁴⁵

Toen de regering in het kader van de bezuinigingen een aantal kantongerechten en rechtbanken wilde opheffen, stuitte zij op grote tegenstand van de Kamermeerderheid. Daarop besloot zij op 15 februari 1933, twee maanden eerder dan de reguliere verkiezingen, aan de Kroon de voordracht te doen om de Tweede Kamer te ontbinden:

"In dezen tijd van ongeëvenaard grote moeilijkheden van economische en anderen aard acht het Kabinet zich niet verantwoord Uwe Majesteit zijne portefeuilles ter beschikking te stellen. De enige uitweg is ontbinding van de Tweede Kamer, waardoor het terrein geëffend kan worden voor de vervroegde vorming van een parlementair Kabinet, dat in ons huidig tijdsgewricht zeker niet minder dan onder normale omstandigheden als het meest in overeenstemming met ons Staatsbestel moet worden geacht."⁴⁶

Hier en daar werd de kritiek geuit, dat er sprake zou zijn van oneigenlijk gebruik van het

⁴² Prof. mr P.J. Oud, *Staatkundige vormgeving in Nederland, 1840 – 1940*, bewerkt door dr J. Bosmans, Dl. I, Assen 1997, 11^e druk, p. 261.

⁴³ Demonstranten tegen het regeringsbeleid scandeerden tijdens de begrotingsdebatten voor 1933: "Wie brengt honger in ons huis? Dat is Ruijs, Ruijs, Ruijs! Wie maakt onze centen zoek? Dat is Ruijs de Beerenbrouck!" Vgl. Trouw, 18 september 2009.

⁴⁴ Vgl. Mr P.J. Oud, *Het Jongste Verleden, Parlementaire geschiedenis van Nederland*, Deel V, 2^e druk, Assen 1968, (verder geciteerd als: Oud, *Jongste Verleden*, V) pp. 1 e.v. Vgl. ook: Maud Boshart, *De munterij op de Zeven Provinciën*, Amsterdam 1978, pp. 41 e.v. Inlandse matrozen kregen ongeveer de helft van het loon van een Europeaan. Zie: Maud Boshart, a.w., p. 31.

⁴⁵ In Nederlands Indië waren inmiddels in de jaren twintig nationalistische bewegingen opgekomen die zich ook politiek formeerden, onder andere in de Partai Komunis Indonesia (PKI) en de Partai Nasional Indonesia (PNI). De PKI streefde naar onafhankelijkheid van Indonesië. Beide groeperingen werden door de Nederlandse regering als een groot gevaar voor de eenheid van het Koninkrijk beschouwd.

⁴⁶ *Nederlandsche Staatscourant*, 17/18 februari 1933, geciteerd bij: Oud, *Jongste Verleden*, Dl V, p. 16 e.v.

recht om de kamer te ontbinden. De regering besloot echter tot Kamerontbinding 'op termijn', zodat de zittende Kamerleden in ieder geval tot aan het aantreden van de nieuwe Kamer hun werk konden blijven doen. Het kabinet was uitgeregeerd, een nieuwe regering moest het roer van het schip van staat overnemen.

11 Laatste jaren

Ruijs werd weer opgevolgd door Colijn en nam de voorzitterskamer in de Tweede Kamer opnieuw ter hand die hij zou blijven hanteren tot aan zijn te vroege dood op 17 april 1936. De politieke ontwikkelingen in Duitsland en de opkomst in Nederland van de NSB vervulden hem met grote zorg. Dank zij zijn internationale contacten was hij goed geïnformeerd over de vervolgingen die al begin dertiger jaren in Duitsland plaatsvonden. Hij betoonde zich een fervent tegenstander van Hitler en zijn partij, en wendde zijn invloed aan om vervolgd uit Duitsland naar Nederland en naar andere landen te laten vluchten.

Gedurende zijn laatste jaren wijdde hij zich ook aan de heroprichting van de reeds genoemde Abdij te Egmond. Ruijs zamelde als 'edelman-bedelman' onvermoeibaar geld in om de gronden van de oude Egmonder abdij aan te kopen en er een nieuw klooster te stichten. Op 12 maart 1936, ruim een maand voor Ruijs' overlijden, zou de abdij de status van 'prioratus simplex' verkrijgen. De eerste monniken werden vanuit de St.Paulusabdij te Oosterhout, waar Ruijs zelf zo vaak vertoefd had, naar Egmond gezonden om er een nieuwe gemeenschap te stichten.⁴⁷

Ruijs zette zich voorts in voor de oprichting van de katholieke vereniging 'St Adelbert'. Zij had tot doel om de katholieke elite te doordringen van de christelijke beginselen van naastenliefde en het dragen van elkanders lasten. Hij was van mening dat de 'hogere stand' nogal eens tekort schoot in de beoefening van deze deugden.

Tenslotte besteedde Ruijs zijn laatste energie aan het houden van lezingen over zijn in 1928 overleden vriend Alphons Ariëns en het ijveren voor diens zaligverklaring.⁴⁸ In de laatste winter voor zijn dood, toen Ruijs al ernstig ziek was, heeft hij nog meer dan twintig lezingen over Ariëns gehouden in het gehele land.

Charles Ruijs de Beerenbrouck leed al enige tijd aan een slopende kwaal, maar zijn overlijden op 17 april 1936 kwam desondanks als een donderslag bij heldere hemel. "Leven zonder te werken, dat kan ik niet. Dan heb ik liever dat God mij roept",⁴⁹ had hij één dag voor zijn dood nog gezegd. Zijn gebed werd verhoord.

⁴⁷ Zie over Ruijs en de Abdij van Egmond, Dom. H. van Boven o.s.b, 'Jonkheer mr Charles Ruijs de Beerenbrouck en het ontstaan van de Abdij van Egmond', in: *'t Suideras en zijn bewoners'*, particuliere uitgave van en onder redactie van Jonkheer mr C.C.C.M. van Nispen tot Sevenaer, 1994, pp. 117 - 119.

⁴⁸ Het proces tot zaligverklaring van Alphons Ariëns is in Rome nog steeds aanhangig.

⁴⁹ Aldus staat vermeld op zijn bidprentje, afgedrukt in het Extra nummer van de Katholieke Illustratie, Haarlem z.j. (1936), *In Memoriam Zijne Excellentie Jonkh. mr. Charles Ruijs de Beerenbrouck*, p. 32.

Heel Nederland reageerde geschokt op het bericht van zijn overlijden. Vriend en vijand betreurden zijn heengaan. Honderden kwamen op 21 april naar zijn begrafenis te Vierakker om hem de laatste eer te bewijzen, waaronder menig 'bekende' Nederlander. In een extra nummer van de Katholieke Illustratie werd Ruijs herdacht, onder meer door Colijn, die schreef:

"(...) Zo stond men -- en terecht -- verslagen, toen het doodsbericht van Ruijs bekend werd. Immers nam hij in de staatkundige wereld een belangrijke plaats in. Belangrijk, doch tevens nog iets meer dan dat. Een geheel *eigen* plaats. Niet omdat hij een goed voorzitter van de Kamer was, want er zijn meer goede voorzitters geweest. Ook niet omdat hij eenige malen -- en zelfs langer dan iemand anders -- de leiding van een kabinet had gehad. Dat alles is wel belangrijk, maar het voornaamste is het nog niet. Het geheel eigene in de persoonlijkheid van Ruijs, tevens het meest aantrekkelijke in zijn wezen, was de *saambindende invloed* die van hem uitging. Hij was van nature een Regent, maar hij stootte niet af. Hij was een geboren leider van de volksvertegenwoordiging, kon den teugel vieren en hem ook strak aanhalen als het noodig was; niettemin bleef hij ook in het laatste geval ieders vriend. Hij was uit den tijd van de coalitiepolitiek der voormalige z.g. rechtsche partijen en genoot nochtans onbeperkt vertrouwen bij de overige groepen der Kamer, hoewel het niet onbekend was, dat zijn neigingen uitgingen naar herstel van de vroegere politieke verhoudingen. Hij was..., maar waartoe nog meer? Tenzij dan dat we nog het hoogste en beste vermelden. Hij was een ernstig Christen met een diep geworteld geloof in het Koningschap van Christus, ook over het aardsche leven."⁵⁰

P.E.M.S. Sassen⁵¹

Groningen

⁵⁰ Extra nummer van de Katholieke Illustratie, Haarlem z.j. (1936), *In Memoriam Zijne Excellentie Jonkh. mr. Charles Ruijs de Beerenbrouck*, p. 16 – 17.

⁵¹ Pia Sassen is lid van de Eerste Kamer. Voorheen was zij als universitair docent Staatsrecht verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen.